

ПРОБЛЕМИ АКсіОЛОГії ТА ТЕРМіНОЛОГії В СУЧАСНИХ КУЛЬТУРОЛОГіЧНИХ ДОСЛіДЖЕННЯХ

(РЕЦЕНЗІЯ НА МОНОГРАФіЮ:

**ЧіКАРЬКОВА М. Ю. СУЧАСНА КУЛЬТУРА: ПРОБЛЕМИ АКсіОЛОГії ТА
ТЕРМіНОЛОГії: МОНОГРАФіЯ. КИїв: ВИДАВНИЧИЙ ДіМ**

ДМИТРА БУРАГО, 2018. 240 с.)

Нещодавно в київському видавничому домі Дмитра Бураго побачила світ монографія відомого сучасного культуролога, доктора філософських наук, професора Чернівецького національного університету імені Юрія Федьковича Марії Чікарькової "Сучасна культура: проблеми аксіології та термінології". Рецензоване дослідження, безумовно, актуальне й торкається складних, неоднозначних, дискусійних тем філософії культури. М. Чікарькова справедливо відзначає, що навіть основні дефініції охопленої сфери потребують пояснень. Так, під поняттям "сучасна культура" розуміють культуру різних періодів - починаючи від Ренесансу та закінчуючи синхронічним зрізом кількох останніх десятиріч. До того ж зміст слова "культура" зводиться найчастіше винятково до сфери мистецтва, хоча остання формується при найактивнішій участі таких чинників, як культура релігійна, політична, наукова тощо.

Рецензована монографія, по-перше, встановлює доволі об'єктивну періодизацію сучасної культури, закономірно вбачаючи її корені в добі Ренесансу та формуванні доктрини Модерну; більш пізні, сучасні явища розглядаються як наслідки цього потужного процесу. Умотивовано та розгорнуто доводиться, що той Великий Розрив, який Ф. Фукуяма відносив до ХХ сторіччя, по суті, розпочався значно раніше.

Увагу дослідниці цілком закономірно приваблює насамперед проблема гуманістично-антропоцентричного формату сучасної культури. Тут розмова починається з розгляду таких складних і неоднозначних концептів, як антропоцентризм і гуманізм в історичній перспективі. Не можна не погодитися з вихідним положенням авторки: "Сьогодні, коли людство знаходиться на межі екологічної, техногенної та духовної катастроф, питання про роль людини у Всесвіті набуває особливої гостроти. І неможливо починати розмову про сучасну культуру без з'ясування тих світоглядних парадигм, на яких вона ґрунтується. Антропоцентризм та гуманізм - ті наріжні камені, котрі, на нашу думку, формують як свідомість сучасної людини, так і світ навколо неї" (с. 15).

При цьому, відкидаючи традиційну "просвітницьку" схему, дослідниця вказує на фактор, не менш потужний, ніж греко-римська античність: на сучасну культурну свідомість "вагомо вплинула й інша система, що була не менш значним чинником європейської культури - християнство" (с. 15). На переконливих прикладах доведено: кардинальне протиріччя європейської культури полягає в тому, що гуманізм ренесансного типу взяв гору над гуманізмом отців церкви, атеїстична думка епохи секуляризації дійшла висновку, що релігія цілком є плодом людської фантазії. Криза християнської культури й висування науки на чільне місце, яке раніше посідала релігія, формування макіавеллізму у сфері політики та юриспруденції, тотальна руйнація етичних норм не лише "вивільнюють" індивіда, а й по-

роджують потужні фрустрації глобального характеру. Ідеї "титанічності людини" та "переробки природи" призводять до екологічних і соціальних катастроф, формування псевдорелігій і гальванізації архаїки, духовного колапсу суспільства.

Саме тому, на слушну думку дослідниці, слід ураховувати принципову різницю між ренесансним і християнським гуманізмом, хоча обидва типи генетично пов'язані з антропоцентризмом. Адже є антропоцентризм християнський, що полягає в погляді на людину як відбиток образу Божого, істоту, що успадковує від Творця безцінний дар свободи волі та має розвинене почуття цінності власної особистості. Антропоцентризм же антично-ренесансного ґатунку трактує людину як частину Космосу, позбавлену особистісної самосвідомості й приречену незрозумілим фатумом на долю, яку вона собі не обирає.

Українці цікаво й важливо також, що в рецензованій монографії певною мірою підведено підсумки дискусії, що здавна точиться в науково-філософській думці. Ідеться про те, що, мовляв, Біблія, визначивши людину "царем природи", стимулювала екологічні катастрофи майбутнього. Тут же переконливо показано, що, навпаки, саме антично-ренесансний погляд на людину як на володаря світу, закорінений в теургічній свідомості архаїчного язичництва, стимулює науково-інженерні утопії Нового часу, надихані ідеєю "переробки природи" (акцентується й така обставина, як генетичний зв'язок науки й магії). "Отож не біблійна формула "людина - цар природи", а, навпаки, криза християнської релігії, що навчала смиренно і з повагою ставитися до "нерукотворного світу", зумовила духовну переорієнтацію європейця на широке й планомірне освоєння винятково матеріального, земного буття, "аристотелевого" тривимірного простору, що, в алгоритмі постренесансного гуманістичного мислення, і поставило людину в центр світу й визначило її ставлення до природи як до "майстерні" (с. 28). Екологічні руйнації сучасності - наслідок не біблійного вчення, а сучасного "інженерного" мислення та практики нещадної, хижацької експлуатації природи з метою збагачення й попри усяке співчуття не лише до флори та фауни планети, а й до її геологічної структури, так само, утім, як і до культурної спадщини суспільства.

Переконливо показано також, що саме провідна ідея Модерну - ствердження "титанічності людини" - лягла в основу всеосяжної секуляризації культури та формування "секулярних релігій" у культурі Нового часу, що фактично воскресило практику масових людських жертвоприношень: реалізація фашистської чи комуністичної утопії вилилася в десятки мільйонів людських життів. М. Чікарькова справедливо зауважує, що "у культурі завжди існує діалектика її сакральних і профанних аспектів" (с. 53). Тим не менш, як показано в монографії,

культ держави, успадкований від язичницького Риму, виявився недостатнім для забезпечення духовної жаги сучасного індивіда, його прагнення мати чіткі відповіді на пекучі екзистенціальні питання - до цього європейське суспільство більш як тисячоліття привчала Біблія. Явно не в змозі заповнити цю прогалину і науково-технічний прогрес - навіть утопічні ідеї трансгуманізму: "людина все одно залишиться віч-на-віч зі своїми екзистенціальними проблемами, і ніяке титанове тіло та флешка замість голови не розв'язують проблему безсмертя" (с. 59), а виникнення феноменів та кшталт гуглізму (Googlism) як нової модифікації релігії лише підкреслює цю вічну жагу людини до пошуків сакрального.

Утім, із руйнацією, часто просто примусовою, авторитету Біблії, на місце християнського світогляду прийшов феномен реабілітації магії; гальванізована магична свідомість і безпринципний, постмодерністський за духом релігійний синкретизм, які нині штучно й настирливо насаджуються в масових масштабах, аби заповнити це зячуче провалля. Численні приклади зі сфери масової культури, наведені в монографії, яскраво ілюструють переконливість цієї авторської тези.

Звідси, як показує дослідниця, і сучасні спроби дезавуації етичного виміру культури, побудованого на християнській аксіології, і дискусійність самого поняття "духовна культура" в новітніх культурологічних студіях, яке настільки модифікувалося впродовж останнього століття, що, по суті, перетворилося на синонім до світської освіти чи виховання. Саме тому виникають, як зазначає М. Чикарькова, абсолютно беззмістовні дефініції типу "людина культури" й ведуться схоластичні дискусії про її відмінність від "культурної людини" і "людини культурної" (с. 107-116).

Важливими проблемами сучасного мультикультурного суспільства, де динамічно зливаються, конкурують або шукають компромісу уявлення, сформульовані ще в доколумбову епоху, є толерантність та інтолерантність. Питання асиміляції, акультурації, гетоїзації не лише не знято з порядку денного, вони стають гостроактуальними як ніколи. Діалог із Чужим або Іншим по-новому розставляє акценти в діалозі культур, а культурний шок стає нашою повсякденністю.

Особливе зацікавлення викликає розділ, присвячений, мабуть, найбільшій проблемі сучасної епістемології - науковій об'єктивності. Адже цей, здавалося би, непорушний класичний принцип об'єктивності та неупередженості дослідження в сучасній науці піддається сумніву, оскільки вже більш як століття було звернуто серйозну увагу на те, що, по суті, усе зводиться до свідомості реципієнта, а це породжує океан суб'єктивних апроксимацій. Нині точаться цікаві дискусії щодо врахування в науковому дослідженні суто суб'єктивних чинників (аксіологічних установок, сфери емоцій тощо). Постмодерністські ж установки (ризомність, реля-

тивність тощо) роблять цю проблему ще складнішою. Отже, від пошуків повної об'єктивності в науці ми переходимо до "ступеня" об'єктивності, "контекстуальності об'єктивності" та інших її видів (с. 116-125).

Не лишилися поза увагою й віртуальна реальність і цифрові технології, які не лише обдаровують нас новими можливостями, але і створюють нові, важкі для розв'язання проблеми. Особливу увагу дослідниця приваблює та обставина, що основоположна для культури ідея "гри" сьогодні набуває доволі загрозливого характеру пошуку виходу в "комп'ютерній реальності", що, в поєднанні з небувалим поширенням алкоголізму та наркоманії, свідчить про релігійний вакуум, який люди, котрі не в змозі досягнути й вирішити пекучі екзистенціальні проблеми, намагаються заповнити бездумним уживанням сурогатів. Водночас автор виразно демонструє, що комп'ютерні ігри вже давно вийшли за рамки суто розважальності й феномен GWAP-ігор ("серйозних" ігор) виразно вбудований у структуру сучасної науки та освіти (с. 189-191).

Непросто співвідносяться в сучасній культурі національна традиція та індивідуальний культурний пошук, елітне та масове тощо. Усі ці проблеми аналізуються глибоко й ерудовано, а ілюстрації унаочнюють матеріал; читачеві пропонується не низка нормативів, а поле для осмислення. Зате, як показано в монографії, відкривається й широкий простір для свободи культурної самоідентифікації та вільної розробки проблем аксіології сучасного українського культурного простору. Автор не боїться заглиблюватися в такі непрості матерії, як проява проблеми цифрової нерівності в Україні, культурфілософські причини війни на сході країни, особливості розуміння свободи різними регіонами нашої держави тощо.

Загалом монографія є виразом сучасного наукового мислення та прагненням досягнути закономірності руху світової людської спільноти і власне місце в цій діяхронії.

Дослідниця оперує величезними масивами інформації, не гублячись у них, не шукаючи опори в постмодерністській безпринципності чи в неоязичницькій парадигмі New Age, а, навпаки, пропонуючи відчутну "аріаднину нитку", яка здатна вивести читача на простір вільного умовиводу.

Рецензоване дослідження може викликати науковий інтерес не тільки у вузького кола спеціалістів культурологічної проблематики, а й у всіх, хто цікавиться особливостями, тенденціями становлення та розвитку сучасної культури.

О. В. Горбань,
доктор філософських наук, професор,
професор кафедри філософії,
Київський університет імені Бориса Грінченка